

Реалізація екологічної політики України в контексті циркулярної економіки

Анотація. Європейська практика засвідчила, що всі країни члени ЄС є відповідальними за реалізацію прийнятих європейських природоохоронних угод. Починаючи з 1992 року, країни Європейського Союзу визначили в пріоритеті власного розвитку захист навколишнього середовища. Дослідження процесу реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки набуває актуальності. Метою статті є дослідження процесів реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки. В процесі написання наукової статті були використанні загальнонаукові методи дослідження: метод теоретичного узагальнення; категоріальний аналіз; метод порівняння; метод абстрагування; метод групування; метод прогнозування. В процесі дослідження наведено ключові напрями реалізації екологічної політики на державному рівні. Встановлено основні аспекти впровадження циркулярної економіки на регіональному рівні. Визначено три рівні формування та реалізації екологічної політики в Україні. Представлено різноманітні інструменти впровадження екологічної політики в контексті циркулярної економіки. Встановлено, що в Україні на сьогодні практично не здійснюється розробка та впровадження дієвих механізмів реалізації державної екологічної політики, відсутні інструменти усунення причин виникнення екологічних проблем та зниження негативного впливу на екологічну сферу при здійсненні господарської діяльності. Встановлено, що в процесі реалізації екологічної політики державі може належати відповідна роль, чи промоутера, чи фасилітатора, чи каталізатора. Зроблено висновки, щодо важливості впровадження циркулярної економіки. Подальшого розвитку набуло дослідження реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки в частині урахування складових екологічної політики, аспектів циркулярної економіки та комплексної реалізації екологічної політики на міжнародному, державному, регіональному та місцевому рівнях. Практична цінність наукового дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні процесу реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки з урахуванням міжнародного досвіду та інструментів реалізації екологічної політики на всіх рівнях

Ключові слова: стратегія, завдання, економічні умови, інструменти реалізації, міжнародна практика

Вступ

Світові тенденції в економічному розвитку як території, так і країни в цілому диктують нові правила відповідальності щодо охорони навколишнього середовища. Для досягнення цих правил у Нью-Йорку в вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку, підсумком якого стало прийняття документу: “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року”, який складався з 17 Цілей Сталого Розвитку (далі ЦСР) та 169 завдань [1].

Україна як країна-засновниця та член ООН також приєдналася до глобального процесу з захисту навколишнього середовища. З метою реалізації повноцінного сталого розвитку та з урахуванням українського контексту була розроблена Національна система Цілей сталого розвитку (ЦСР) [1], яка складається із 17 ЦСР ООН та 86 національних завдань розвитку. Поряд з цим, прийнятий у лютому 2019 році Закон України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року” [2] (далі Стратегія) засвідчив пріоритетність досягнення глобальних Цілей Сталого Розвитку та їх реалізацію з урахуванням специфіки розвитку України.

Головні цілі екостратегії-2030 передбачають застосування заходів та інструментів щодо формування екологічних цінностей, сталого енергозбереження та удосконалення державного

управління природоохоронної діяльності [2]. Для досягнення зазначених цілей в основу Стратегії були покладені завдання, які стосуються підвищення екологічної свідомості громадян, популяризації екологічної освіти, запровадження принципів екологічного врядування, екологічного виробництва та споживання, заходів щодо зниження рівня забрудненості екосистеми, тощо [2].

Розглянувши основні завдання та цілі Стратегії, можемо констатувати, що вона розроблена з урахуванням європейської практики та направлена не тільки на подолання екологічних проблем, а й на забезпечення можливостей адаптуватися до сучасних екологічних викликів.

Зауважимо, що серед основних екологічних проблем в Україні в 2021 році було визнано забрудненість водойм, засміченість побутовими відходами та надмірне споживання хімдобривами. Отже, як показали показники антропогенного та техногенного навантаження, в Україні відмічається погіршення екологічної системи.

Варто відзначити, що в Україні на сьогодні практично не здійснюється розробка та впровадження механізмів реалізації державної екологічної політики, відсутні інструменти усунення причин виникнення екологічних проблем та зниження негативного впливу на екологічну сферу при здійсненні господарської діяльності тощо.

Європейська практика засвідчила, що всі країни члени ЄС (27 країн) є відповідальні за реалізацію прийнятих європейських природоохоронних угод. Починаючи з 1992 року, країни Європейського Союзу визначили для себе в пріоритеті власного розвитку захист навколишнього середовища. Процес захисту навколишнього середовища в ЄС розпочався в 1992 році з підписання Маастрихтського Договору, який надав захисту довкілля статусу політики та став одним із перших документів Європейського Союзу [3]. Зокрема, в його додатках було ухвалено три екологічні декларації: директиви про шкідливі речовини, про захист тварин та про вплив заходів Європейського Союзу на охорону довкілля.

В США питання реалізації екологічної політики у XXI ст. стало інструментом політичних ігор в боротьбі за електорат. Так, экс-президент США Дональд Трамп під час передвиборчої кампанії заявив виборцям, що ухвалить рішення з виходу країни з Паризької угоди про клімат (2015 р.), основна мета якої – протидіяти глобальному потеплінню, яке викликане зростанням викидів парникових газів в атмосферу. На думку Дональда Трампа, не існує глобального потепління, а умови Угоди є не дуже вигідними для американської нафтової та вугільної промисловості.

Джо Байден навпаки пообіцяв, що США знову приєднається до Паризької кліматичної угоди і тим самим стане світовим лідером у зусиллях із пом'якшення факторів, що провокують кліматичні зміни та негативні наслідки для екології планети і людства. На його думку, боротьба з глобальним потеплінням (або так званою кліматичною кризою) має стати питанням національної безпеки та одним із пріоритетів розвитку зовнішньої політики країни.

Для дослідження процесу реалізації екологічної політики України необхідно розкрити сутність циркулярної та екологічної політики, дослідити особливості реалізації екологічної політики на всіх рівнях управління нею та визначити інструменти реалізації екологічної політики на регіональному рівні в контексті циркулярної економіки.

Метою статті є дослідження процесів реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки. Поставлена мета статті передбачила необхідність формулювання та вирішення таких завдань: дослідити сутність понять “державна екологічна політика” та “циркулярна економіка”; визначити основні аспекти впровадження циркулярної економіки на регіональному рівні; окреслити основні завдання циркулярної економіки; визначити складові екологічної політики в контексті циркулярної економіки; виокремити інструменти реалізації екологічної політики держави; проаналізувати закордонний досвід реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки; обґрунтування необхідності переходу до циркулярної економіки у вирішенні екологічних проблем.

Огляд літератури

Дослідженням різних аспектів сталого розвитку та реалізації екологічної політики стали об'єктом дослідження різних зарубіжних і українських учених, зокрема: теоретичні та практичні засади державного управління та механізм його реалізації досліджували О. Амосов & Н. Гавкалова [4], В.Д. Бакуменко & С.А. Попов [5], О. Машков & Н. Нижник [6], та інші. Науковці розглядають вплив міжнародного контексту на внутрішню екологічну політику та досліджують деякі потужні інструменти та інституційні сили, які сприяють виникненню екологічних проблем в країнах. Поряд з цим, вказують на основні перешкоди як для добре розробленої екологічної політики, так і для її ефективної реалізації.

Свій внесок у дослідження екологічної політики як інструменту забезпечення сталого розвитку держави зробили М.В. Андрієнко & В.С. Шако [7], Д.О. Ветвицький [8], О.Я. Лазор [9], Н.А. Малиш [10] та ін. У своїх працях автори зазначають, що реалізація екологічної політики є складовою національної політики, яка буде спрямована на захист життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та збереження природних ресурсів.

Питання щодо розкриття змісту поняття “сталого розвитку”, необхідності впровадження циркулярної економіки та розгляд існуючих інструментів забезпечення циркулярної економіки вивчали Н. Авраменко & А. Товстенко [11], І. Зварич [12], В. Лойко [13]. Д. Пірс & Р. Тернер [14] тощо. В економічній літературі концепція “циркулярної економіки” була вперше згадана в 1990 році американськими науковцями Д. Пірсом & Р. Тернером, оскільки вони мали на увазі, що Земля є закритою економічною системою, в якій між економікою та навколишнім середовищем відбуваються кругові взаємозв'язки. На їх думку, запровадження економіки замкнутого циклу, допоможе досягнути ефективності як для економіки так і для навколишнього середовища в таких взаємозв'язках [13].

Іншими словами, циркулярна економіка – це процес, якому властивий відновлювальний та замкнутий характер. В циркулярній економіці відходи є стимулом для повторного використання продуктів, а сама циркулярна економіка стала основою Революції 4.0 (Індустрія 4.0).

Слід відзначити, що окремі питання щодо реалізації державної екологічної політики, зокрема формування безпечного навколишнього природного середовища та стимулювання впровадження циркулярної економіки, розглядаються у наукових працях В.І. Андрейцева [15], О.С. Заржицького [16], О.М. Калашника [17], І.А. Кононенка [18], В.Г. Сахаєва & В.Я. Шевчука [19] та інших. Щоб процес впровадження циркулярної економіки був ефективним, автори дійшли висновку, що центральні органи влади повинні запропонувати стимули для забезпечення підвищеної уваги до завдань охорони навколишнього середовища в процесі сталого розвитку.

На думку Т.В. Князевої [20], М.А. Хвесика, А.В. Степаненка & Г.О. Обиход [21], забезпечення раціонального природокористування та міжнародної екологічної політики відбувається за допомогою реалізації екологічної політики на національному, регіональному та локальному рівнях. Також автори зазначають, що екологічні кризи в більшості мають транскордонний характер, інструментом подолання яких, може бути міжнародне співробітництво в сфері охорони довкілля та реалізація механізму державного управління в рамках міжнародних угод тощо.

Аналіз міжнародного досвіду [22-24] з реалізації державної екологічної політики свідчить про відсутність єдиної думки щодо напрямів проведення екологічних реформ, їх змісту та заходів реалізації державної екологічної політики на усіх рівнях управління, ефективних інструментів, які б на практиці стимулювали впровадження циркулярної економіки. Безпосередньо, багато авторів зазначають, що державні органи часто не вміють реалізовувати екологічну політику, головним чином через відсутність політичної підтримки, недостатність ресурсів, недостатньо розвинену інституційну спроможність і схильність нехтувати важливістю співпраці на місцевому рівні.

Проте питання щодо реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки залишається недостатньо дослідженим як в науковому плані, так і в практичному.

Матеріали та методи

Данна наукова стаття є теоретичним дослідженням в процесі написання якого були використанні загальнонаукові методи дослідження: метод теоретичного узагальнення використовувався для розгляду теоретичних положень щодо сутності екологічної політики, циркулярної економіки; категоріальний аналіз – для обґрунтування теоретичних аспектів впровадження циркулярної економіки на регіональному рівні, тощо; метод порівняння – для дослідження та порівняння цілей, напрямів та інструментів реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки, при розгляді роботи Самміту ООН з питань сталого розвитку; метод абстрагування – для визначення складових екологічної політики в контексті циркулярної економіки та окреслення основних завдань циркулярної економіки; метод групування – для дослідження реалізації екологічних проблем на рівні міжнародних організацій та під час дослідження “Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року”; метод прогнозування - для обґрунтування необхідності переходу до циркулярної економіки у вирішенні екологічних проблем.

Джерелом інформації для проведення дослідження слугували: законодавчо-нормативна база України стосовно реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки; наукова монографічна література з питань реалізації екологічної політики і циркулярної економіки та засобів її впровадження; наукові статті українських та іноземних авторів у періодичних виданнях з екологічної політики та впровадження циркулярної економіки; матеріали наукових конференцій, які присвячені вирішенню екологічних проблем та міжнародних організацій діяльність яких направлена на вирішення екологічних проблем. Джерелом даних цього дослідження є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, матеріали власних досліджень автора та інформація з міжнародної мережі INTERNET.

Основними етапами роботи над науковою статтею були: підготовчий етап, на якому було обрано тему статті, її осмислення та обґрунтування актуальності. Вибір теми статті здійснювався враховуючи особисті попередні напрацювання, зацікавленість проблемою та можливістю підбору практичного матеріалу з реалізації екологічної політики на місцевому рівні; етап роботи над змістом передбачав складання плану та структури наукової статті, проведення дослідження і узагальнення його результатів. На основі проведеного огляду інформаційних джерел та літератури було визначено завдання, що характеризують стан досліджуваної проблеми. Під час роботи над матеріалом було зроблено нотатки з того, що нас найбільше зацікавило та може бути інструментом для глибшого розкриття мети статті; на завершальному етапі відбувається обробка та аналіз результатів дослідження, яке проводилося згідно поставлених завдань, а також формулювання висновків та оформлення списку літератури. Відбувається перевірка правильності оформлення статті та списку використаних джерел згідно вимогам видавництва.

Результати та обговорення

Інструментом антикризового розвитку провідних країн світу стала Концепція циркулярної економіки, яка забезпечує оптимальне використання ресурсів, зменшення навантаження на навколишнє середовище, формує виважену споживчу поведінку.

З огляду на сукупність складових, які обумовлюють процес виникнення та реалізацію економіки замкнутого циклу в цілому, циркулярну економіку визначають як “концепція, що спрямована на ліквідацію матеріальної петлі і розширення терміну служби матеріалів через більш тривале використання та збільшення використання вторинної сировини” [25, С. 4].

В основу циркулярної економіки покладено застосування комплексу циклічних принципів, зокрема 3R (Reduce, Reuse, Recycle), 9R (3R+ Refuse, Rethink, Repair, Refurbish, Remanufacture, Repurpose), 10R (9R + Recover). Виходячи з поняття та принципів циркулярної економіки, зауважимо, що перевагами від її впровадження є зменшення використання не відновлюваних ресурсів, запровадження безвідходної моделі виробництва, зниження викидів вуглецю та створення нових бізнес-можливості для отримання прибутку.

В процесі дослідження наукової літератури [8; 13; 21] було встановлено, що до основних аспектів впровадження циркулярної економіки на регіональному рівні варто віднести:

1) рівневу перебудову циркулярною економіки, що передбачає впровадження принципів циркулярності на рівні підприємства, громади, регіону та закінчуючи державним рівнем. На думку автора, екологічна свідомість підприємців виникає не внаслідок нормативно-правових актів, а в процесі визначення бізнес-цілей діяльності підприємства чи розробки стратегії його розвитку. Водночас розробка та запровадження державою ефективних нормативно-правових актів стосовно застосування принципів циркулярної економіки стануть міцним фундаментом для перспективних продуктивних змін в державній екологічній політиці. Також можна зауважити, що чим більше зусиль підприємці витрачають на екологічну свідомість, тим більше шансів, що в довгостроковій перспективі вони отримають позитивні результати щодо захисту навколишнього середовища.

2) інформаційно-просвітницьку складову, яка є невід'ємним інструментом в процесі впровадження циркулярної економіки. Дана складова передбачає ознайомлення населення із змінами в екологічному законодавстві та проведення просвітницько-інформаційної роботи для підвищення його екологічної свідомості. В результаті населення почне менше утилізувати та більше використовувати вживаних речей, підвищить власну відповідальність з охорони довкілля.

3) негативні наслідки для ресурсодобувних країн. Зауважимо, що наряду з позитивними наслідками всесвітнє впровадження принципів циркулярності вплине на зниження доходів у країнах, де основною статтею експорту є ресурси, попит на які поступово буде знижуватися. Але якщо зважити всі позитивні ефекти циркулярної економіки, то вони значно більші від негативних (від заощадження ресурсів та енергії до отримання доходів для економіки).

4) перехід до циркулярної економіки – це поетапний процес з чітко визначеним предметом, змістом цілей та засобами їх досягнення. Кожний етап вимагатиме запровадження законодавчих та не законодавчих інструментів щодо впровадження циклічних інновацій та підвищення екологічної свідомості населення громад та країни в цілому. На думку автора, ще на етапі розроблення нової продукції варто враховувати, як вона сприятиме впровадженню циркулярної економіки, як заохочуватиме стале споживання, щоб уникнути утворення відходів від її використання.

Про важливість впровадження циркулярної економіки йшлося і на Саміті ООН з питань сталого розвитку, в результаті були затвердженні Глобальні цілі сталого розвитку [1]. В першу чергу, наголос був зроблений на раціональному споживанні та виробництві, про що говорилося у дванадцяти цілях “Відповідальне виробництво та споживання”, які роз’яснюють основні завдання циркулярної економіки, зокрема [1]:

- забезпечити ефективне освоєння та застосування природних ресурсів;
- протягом наступних десяти років домогтися зменшення кількості харчових відходів та зниження рівня витрат продовольства по всьому ланцюгу вироблення та споживання продукції, що матиме вирішальне значення для відстеження прогресу впровадження циркулярної економіки;
- протягом наступних п’яти років значно зменшити антропогенний тиск на довкілля, що в результаті вплине на зменшення викидів хімічних відходів у повітря, ґрунт і воду, тощо;
- особливу увагу приділити саме переробці відходів, так як цей процес є фундаментом концепції циркулярної економіки;
- залучення міжнародної фінансової допомоги для впровадження сучасних науково-технічних розробок у виробництво, що особливо важливо для України.

На загальнодержавному рівні екологічна політика не може формуватися ізольовано від інших питань держави, вона є складовою внутрішньої та зовнішньої політики держави, яка спирається на державне регулювання щодо стабільності природоохоронної сфери. Водночас,

різні види державної політики можуть сприяти покращенню навколишнього середовища, навіть якщо це не є їх основною метою. Варто зауважити, щоб реалізація екологічної політики України була ефективною, потрібно запроваджувати новаторське державне і недержавне регулювання, яке буде зосереджене на процесах виробництва, поводження з відходами та на орієнтацію цінності продуктів, матеріалів і ресурсів тощо.

На законодавчому рівні також зазначено, що державна екологічна політика є складовою політики держави, яка направлена на вирішення нагальних екологічних проблем через спільну роботу спільнот, уряду та промисловості. Крім того, діяльність державних органів орієнтована на забезпечення інтеграції екологічної політики в інші сектори та інші сфери політики. Поряд з цим вона має визначену мету, цілі та завдання, принципи та інструменти її реалізації тощо. Наприклад, мета екологічної політики держави розкривається в Законі України “Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року”, в цьому документі вказано, що через впровадження екосистемного підходу в усі напрями соціально-економічного розвитку України можна буде забезпечити задовільний стан навколишнього середовища України [2]. Також в цьому Законі визначено основні засади, інструменти та етапи реалізації державної політики.

Таким чином, для досягнення Україною Цілей Сталого Розвитку, завдання з дванадцяти цілей були включені до основних засад екологічної політики України. Також варто відмітити, що в основу українського законодавства щодо реалізації екологічної політики покладено цілу низку політичних, юридичних, економічних та інших специфічних заходів з управління і охорони навколишнього природного середовища, збереження біорізноманіття та запровадження екологічного способу життя.

В процесі дослідження наукової літератури встановлено, що під екологічною політикою розглядають спільну діяльність органів влади та суспільства, яка полягає в: забезпеченні охорони природного середовища; формуванні та розвитку екологічної свідомості у населення; гарантуванні екологічної безпеки громадян; запровадженні екологічних інновацій пов'язаних з виробництвом та споживанням, тощо. Діяльність державних органів влади полягає в регулюванні діяльності окремих осіб, підприємств і державних установ, які можуть впливати на “якість” навколишнього середовища.

Держава в цьому процесі відіграє ключову роль щодо забезпечення конституційного права кожного члена суспільства проживати в екологічно чистому навколишньому середовищі. Основна ціль держави полягає в тому, що усі гілки влади працювали як злагоджений механізм у реалізації екологічної політики.

Екологічна політика в контексті циркулярної економіки повинна орієнтуватися щонайменше на чотири складових, а саме [27]:

1) міжнародно-глобальну екополітику, яка передбачає систему міжнародного екологічного врядування та різноманітні дипломатичні ініціативи з охорони навколишнього середовища (наприклад, функціонування економічних зон у Світовому океані, встановлення квот на вилучення природних ресурсів, діяльність Міжнародних екологічних організацій);

2) регіональну екополітику, яка ґрунтується на врахуванні екологічних інтересів груп країн, об'єднаних спільним природно-географічним середовищем, або інтеграційних угруповань, які мають спільну екологічну політику (наприклад, Екологічна політика ЄС, або створення країнами-сусідами заповідних територій, або спільна діяльність країн-партнерів щодо контролю забруднення біосфери та вирішення спільних екологічних проблем);

3) національну (державну) екополітику, яка повинна передбачати заходи та засоби щодо запровадження циркулярної економіки на всіх рівнях управління (наприклад, розробка, прийняття та реалізація екологічної нормативно-правової бази, підписання міжнародних договорів та членство в Міжнародних екологічних організаціях);

4) локальної екополітики (наприклад, політика району, міста або громади). До основних суб'єктів реалізації екополітики на цьому рівні належать: державні органи влади, підприємці та громадяни. Основними формами реалізації екологічної політики на локальному рівні є запровадження інструментів стратегічного планування екологічної

політики місцевими органами влади з урахуванням специфіки території, створення та розвиток екологічних громадських організацій та співпраці з вищими навчальними закладами в екологічній сфері [27].

Отже, можна зробити висновок, що реалізація екологічної політики в контексті реалізації циркулярної економіки з урахуванням зазначених її складових повинна здійснюватися на міжнародному, державному, регіональному та місцевому рівнях. Тобто, починаючи від екологічної політики підприємства, та закінчуючи реалізацією розроблених державних програм щодо переходу країни від лінійної економіки на модель циркулярної (замкнутої) економіки.

Інструменти реалізації екологічної політики держави складають:

- інтегрований дозвіл – комплексне запобігання та контроль за забрудненням;
- правове регулювання – актуальне, адаптовано до Європейського законодавства, що створює належні умови для функціонування сфери;
- державне регулювання використання природних ресурсів – забезпечення збалансованості та сталості розвитку, встановлення обґрунтованих та доступних меж;
- екологічні комунікації – освіта, підвищення рівня екологічної свідомості, посилення ролі екологічної складової у міжсекторальному партнерстві;
- моніторинг впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка – зменшення ризиків планованої діяльності та запобігання негативному впливу на довкілля;
- екологічні сертифікація та маркування, екологічне управління, екологічний аудит – екологізація споживання та виробництва;
- екологічний облік та електронне екологічне урядування – збір, аналіз, використання та поширення даних про стан довкілля;
- фінансові та економічні інструменти (фіскальні, стимулюючі) – розвиток “зеленої”, ресурсоефективної та низьковуглецевої економіки, модернізація виробництва;
- моніторинг та природоохоронний контроль – попередження, припинення правопорушень і моніторинг стану довкілля [7].

У другому розділі Стратегії [2] наведено систему взаємопов’язаних інструментів, які забезпечують реалізацію екологічної політики України. Оскільки Україна має намір стати членом ЄС, то насамперед це інструменти, основою яких є забезпечення відповідності українського екологічного законодавства до законодавства ЄС та до європейських екологічних стандартів тощо. Швидшій екологізації виробництва сприятимуть такі інструменти: екологічна сертифікація та маркування продукції, запровадження екологічного управління та аудиту. Окрім цього, в Стратегії для запровадження та розвитку визначено застосування фінансових та економічних механізмів.

Як зазначали автори статті, у 2017 році була розроблена національна система ЦСР, яка була представлена у Національній доповіді “Цілі сталого розвитку: Україна” та яка складається з 17 цілей та 86 національних завдань, які знайшли своє відображення у 145 нормативно-правових актів Уряду, що забезпечують міцну основу для реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки. Саме в Національній доповіді вперше було поставлено завдання запровадження принципів циркулярної економіки.

Водночас, у затвердженій “Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року” [2] поставлені чотири національні цілі, виконання яких послідовно впровадить в Україні концепцію циркулярної економіки, оскільки вони направлені на зниження рівня ресурсоемності економіки, запровадження безвідходного виробництва/споживання та активізацію інноваційно-екологічної діяльності. Очікуваним результатом від реалізації Стратегії у 2030 році має стати досягнення Україною такого рівня циркулярності, за якого відбуватиметься постійне покращення екологічної ефективності до екосистемно прийнятних рівнів [2; 28].

Міжнародна практика засвідчила, що важливе місце у реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки посідає громадський рух, що перетворює екологічну політику на об’єкт державного й публічного управління [30; 33]. Під впливом громадського

руху формується екологічна свідомість суспільства. Саме він привертає увагу суспільства до екологічних проблем на певній території і в світі в цілому, виступає на захист прав громадянина проживати в екологічно безпечному середовищі. В Україні функціонує понад п'ятсот громадських екологічних організацій, серед яких найвпливовішими є: Національний екологічний центр, Всеукраїнська екологічна ліга, "Екологічний клуб "Зелена хвиля", БФ "Екологія – Право-Людина", Центр екологічних ініціатив "Екодія", Save Dnipro тощо [28]. Більшість із них мають розгалужену систему своїх представництв в регіонах, містах, громадах.

Однією з умов ефективної реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки є оптимальне поєднання різних методів управління, направлених на забезпечення партнерських взаємовідносин між розробниками екологічної політики, виконавцями, аналітиками екологічної політики та зацікавленими сторонами, метою яких є перегляд і обговорення інформації, проблем, аналізу та варіантів, пов'язаних з кожним етапом реалізації державної екологічної політики. Встановлення таких партнерських відносин повинно відбуватися протягом кожного етапу реалізації екологічної політики, що допомагатиме зацікавленим особам, які приймають рішення, щодо переходити від одного етапу до наступного.

Дослідження міжнародних організацій, наприклад Організації економічного співробітництва та розвитку [25; 35] свідчать, що держави у реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки можуть виконувати одну з наступних ролей:

1. Промоутери (Нідерланди, Японія). Держави розробляють стратегії розвитку, ухвалюють рамкові документи, провадять інформаційну політику серед стейкхолдерів.

2. Фасилітатори (США). Держави виконують вже активнішу роль, залучають стейкхолдерів до розробки проєктів розвитку циркулярної економіки, впроваджують багаторівневу систему регулювання циркулярної економіки.

3. Каталізатори (Норвегія, Китай). Держави визначають конкретні механізми переходу до циркулярної економіки, використовують фінансово-економічні методи підтримки бізнесу, інновацій, розробляють інструменти оцінки ефективності імплементації моделі циркулярної економіки.

Усвідомлення глибини та поширення екологічних проблем, які є в Україні на сьогодні, все сильніше підштовхує країну до запровадження принципів циркулярної економіки. Для реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки в організаційній структурі державного управління функціонують природоохоронні органи та створена відповідна нормативно-правова база, з урахуванням принципів екологічної політики ЄС [29]. Зауважимо, що на основі прийнятої Стратегії розробляються такі стратегічні документи як: Загальнодержавна програма розвитку мінерально-сировинної бази на період до 2030 року", Національний план управління відходами, законопроєкти "Про відходи", "Про відходи електричного та електронного обладнання", "Про батареї, батареї та акумулятори", "Про упаковку та відходи упаковки", Указ Президента України No 722/2019 "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року", тощо. Крім того, варто пам'ятати, що розроблення нових нормативно-правових документів має здійснюватися включно з урахуванням основних принципів циркулярної економіки тому, що коли економіка стане замкненою, тоді люди стануть заможними, а навколишнє середовище – чистим.

Понад 30 років минуло з першої згадки про циркулярну економіку [14] натомість тільки після офіційного впровадження у ЄС [25] її популярність стрімко зросла, а країни поступово почали усвідомлювати її пріоритетність для досягнення сталого власного розвитку, де цінність продуктів, матеріалів і ресурсів [33] зберігається в економіці якомога довше [22].

Водночас, ухвалення Цілей сталого розвитку (ЦСР) стало планом ООН для більш сталого майбутнього всіх, це змусило членів організації по іншому поглянути на проблеми навколишнього середовища, зміни клімату та водної безпеки. Безпосередньо акцентується увага на спільних зусиллях всіх суб'єктів природокористування в подоланні екологічних

викликів, поряд з цим, основна роль все ж таки належить державі. У той же час, екологічна політика держави розглядалась як координуюча пріоритетна, яка формує і приводить у рух ресурси підприємства (організації), для досягнення цілей у сфері раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки за допомогою політичних, економічних, юридичних, освітніх та інших заходів [10]. На переконання авторів, важливо при реалізації екологічної політики, зосередити свою увагу на територіальному підході, який дасть змогу більш повно враховувати особливості кожного регіону при впровадженні циркулярної економіки на всіх рівнях.

Дієвість механізмів реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки можна покращити передбачивши їх адаптацію до законодавства ЄС [7] та досвіду країн-членів ЄС з урахування особливостей природно-ресурсного потенціалу України. Причому, з урахуванням міжнародної практики реалізація екологічної політики країни [8] розглядалась як комплекс засобів і заходів, спрямованих суспільством і державою на охорону та оздоровлення довкілля, ефективне поєднання природокористування й природоохорони та забезпечення нормальної життєдіяльності громадян, який має два виміри, зокрема, нормативний і регуляційний.

Аналіз теоретичних засад реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки, надав нам можливість зауважити, що найкращим способом вирішення екологічних проблем є саме зменшення відходів. А як нам відомо, циркулярна модель ланцюга створення доданої вартості базується на аналогічній концепції. Тож запровадження концепції розширеної відповідальності виробників [12] забезпечить виконання національних цілей затверджених у “Стратегії державної екологічної політики на період до 2030 року” та досягнення 12-ої цілі “Відповідальне виробництво та споживання” [1], які роз’яснюють основні завдання циркулярної економіки.

Спираючись на дослідження [13] також важливо отримати підтримку суспільства та змінити усталену споживацьку поведінку, яка забезпечить реалізацію екологічної політики України в контексті циркулярної економіки. Наукові дослідження покликані активізувати громадський рух, який направлений на зміну ролі споживача (доволі часто одноразового) на роль користувача (на довгострокову перспективу). В межах зав’язків з громадськими організаціями, які систематично привертають увагу широкої аудиторії до проблем екології, відбувається просування принципів циркулярної економіки в процесі реалізації екологічної політики країни та доведення до широких кіл громадськості ідеї про те, що основним завданням циркулярної економіки є намір діяти в інтересах громадськості. Основним їх інструментом є заклик громадськості до раціонального використання природних ресурсів, інформуванні суспільства про переваги циркулярної економіки та можливість забезпечити економічне зростання і підвищення добробуту без надмірного споживання природних ресурсів.

Особливу увагу акцентовано на інструментах [21] реалізації екологічної політики, які постійно змінюється [25] та поширюється. На наше переконання, кожна країна використовує індивідуальний підхід до регулювання циркулярної економіки, має особливості організаційно-економічних інструментів, всі вони підкреслюють важливість, перспективність та ефективність цієї концепції.

Спільним у дослідженнях [25] є те, що держави у реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки можуть виконувати одну визначених ролей та визначають конкретні методи реалізації екологічної політик, розробляють інструменти реалізації моделі циркулярної економіки. Обравши чітку роль (чи промоутер, чи фасилітатор, чи каталізатор) у реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки країна досягнення цілей у галузі навколишнього середовища і клімату в економічно ефективний спосіб із забезпеченням цього процесу належним фінансуванням.

На відмінну від України, де на законодавчому рівні циркулярна економіка не проголошена пріоритетним напрямом економічного зростання, в більшості розвинених країн відбувається чітке усвідомлення екологічних катастроф в майбутньому та вони беруть

активну участь у впровадженні принципів циркулярної економіки в процесі реалізації державної екологічної політики. На разі Україна все ще залишається остороною процесів впровадження циркулярної економіки, що зумовлює необхідність розробки на державному рівні системи нормативно-правових актів та заходів із стимулювання циркулярної економіки.

Як результат впровадження циркулярної економіки в світі стало темою, яка швидко розвивається як можливість поєднання збереження навколишнього середовища та економічне зростання. Дані твердження вказують нам на необхідність подальшого розвитку дослідження реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки в частині урахування складових екологічної політики, аспектів циркулярної економіки та комплексної реалізації екологічної політики на міжнародному, державному, регіональному та місцевому рівнях.

Отже, важливість впровадження циркулярної економіки для світу полягає в тому, що буде піддаватися вторинній переробці, що допоможе з економити та виробити велику кількість енергії. Дослідження Закону України “Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року”, показало, що він запровадив екологічні норми та стандарти в державному управлінні, а також передбачив низку заходів для зменшення забруднення атмосферного повітря та води. В процесі реалізації екологічної політики держави спочатку визначаються конкретні напрями дій, а потім на їх основі розробляються та застосовуються інструменти екологічної політики.

Висновки

Реалізація екологічної політики в контексті циркулярної економіки має стати в Україні одним з основних стратегічних завдань на наступні 30-ть років. В процесі дослідження було встановлено, що процес реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки відбувається із визначенням рівнів політики та взаємозв'язків між ними. Доведено, що забезпечення реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки – це поетапний процес, який ґрунтується як на законодавчих, так і не на законодавчих заходах усунення першопричин виникнення екологічних проблем та спрямований на покращення якості довкілля, а отже – і поліпшення якості життя кожного українця. Як наслідок встановлено, що перехід до циркулярної економіки є цінним чинником у боротьбі з екологічними викликами, такими як надмірна експлуатація природних ресурсів, неадекватна якість повітря, а також зміна клімату.

Розглянуті аспекти впровадження циркулярної економіки на регіональному рівні констатували, що це є поетапним процесом, який передбачає впровадження принципів циркулярності на всіх рівнях управління, в основі якого лежить інформаційно-просвітницька складова та який несе негативні наслідки для ресурсодобувних країн. Рівнева система реалізації екологічної політики в контексті циркулярної економіки чітко окреслює нам, що основна роль в реалізації екологічної політики належить державі, яка, поряд з цим є не єдиним суб'єктом екологічної політики.

Дослідження міжнародної практики засвідчило, що розвиненні країни рішуче підтримують модель циркулярної економіки в рамках власного економічного розвитку. Впровадження циркулярної економіки відбувається за безпосередньої участі держави через засоби сприяння та інструменти підтримки. Так, в даний час більшість країн мають інвестиційну політику, яка передбачає фінансову підтримку циркулярних інновацій та яка зосереджена на питаннях збереження природного середовища і на ефективному управлінні відходами. Поряд з цим, аналіз міжнародної практики продемонстрував, що з огляду на різноманітність організаційно-економічних інструментів в країнах, кожна з них застосовує індивідуальний підхід щодо впровадження циркулярної економіки в основі якого лежить перспективність та важливість цієї концепції.

Зазначене зумовлює необхідність подальшого пошуку ефективних інструментів процесу реалізації екологічної політики України в контексті циркулярної економіки з урахуванням міжнародного законодавства у галузі охорони навколишнього середовища.

References

- [1] Government portal. (2017). *Sustainable development goals and Ukraine*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.
- [2] Law of Ukraine No. 2697-VIII “On the Basic Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period Until 2030” (February, 2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19>.
- [3] EcoPolitic. (2021). *Environmental policy of the countries of the European Union: Development and achievements*. Retrieved from <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-krain-ievrosojuzu-stanovlennya-ta-dosyagnennya/>.
- [4] Amosov, O., Gavkalova, N. & Martynenko, V. (2013). Models of public administration (archetypal paradigm). *Public Administration: Theory and Practice*, 6-13, 89-94.
- [5] Bakumenko, V.D., & Popov, S.A. (2015). Paradigm of innovative development of society: Modern concepts of public administration reform. *Efficiency of Public Administration*, 43, 21-28.
- [6] Nyzhnyk, N.R., Mashkov, O.A., & Knave N.R. (1998). *Systemic approach in the organization of public administration*. Kyiv: National Academy of Public Administration Under the President of Ukraine.
- [7] Andrienko, M.V., & Shako, V.S. (2016). *The essence of state environmental policy at the national and regional levels*. Retrieved from <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1051>.
- [8] Vetvytskyi, D.O. (2010). *The development of the state environmental policy of Ukraine in the conditions of globalization: Author's abstract* (Candidate thesis, Academy of Municipal Administration, Kyiv, Ukraine).
- [9] Lazor, O.Ya. (2003). *State administration in the field of environmental policy implementation in Ukraine: Organizational and legal foundations*. Lviv: Liga-Press.
- [10] Malysh N.A. (2011). *Effective mechanisms for the formation of state environmental policy*. Kyiv: K.I.S.
- [11] Avramenko, N.L. & Tovstenko, A.A. (2019). Territorial production complexes as a business model of the circular economy. In *Technogenic and ecological safety of Ukraine: State and prospects of development: Materials of the 9th All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference* (pp. 347-348). Irpin: Publishing House of the University of the State Fiscal Service of Ukraine.
- [12] Zvarych, R., & Zvarych, I. (2019). Extended responsibility of the producer in the concept of circular economy development. *The World of Finance*. 60(3), 76-86.
- [13] Loiko, V.V. (2019). Problems of circular economy development in Ukraine. In *Formation of Modern Economic Area: III International Scientific Conference from the Baltic to the Black Sea* (pp. 24-27). Riga: Baltija Publishing.
- [14] Pearce, D.W., & Turner, R.K. (1990). *Economics of natural resources and the environment*. London: Harvester Wheatsheaf.
- [15] Andreytsev, V.I. (2011). *Environmental law and legislation of sovereign Ukraine: Problems of implementation of state environmental policy*. Dnipro: National Mining University.
- [16] Zarzhytskyi, O.S. (2012). *Actual problems of legal support of environmental policy of Ukraine (theoretical aspects)*. Dnipro: National Mining University.
- [17] Kalashnyk, O.M. (2018). *Ecological safety as a component of the public policy of Ukraine: Conceptual-terminological aspects*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2018_21_4.
- [18] Kononenko, I.A. (2021). The essence and significance of state environmental policy. In *The socio-humanitarian dimension of modern transformations: A collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* (pp. 25-27). Sumy: LLC SPE Rostok A.V.T.

- [19] Sakhaev, V.G., & Shevchuk, V.Ya. (1995). *Economics and organization of environmental protection: a textbook*. Kyiv: Higher school.
- [20] Knyazeva T.V. (2014). *International environmental policy: Theory, methodology, development scenarios*. Kherson: PP Vyshemirskiy V.S.
- [21] Khvesyk, M.A., Stepanenko, A.V., Obykhod, G.O. & Khvesyk M.A. (2016). *Ecological modernization in the system of natural man-made and ecological safety*. Kyiv: Public Institution “Institute of Environmental economics and sustainable development of the national academy of science of Ukraine”.
- [22] Buttel, F. (2000). Ecological modernization as social theory. *Geoforum*, 31(1), 57-65.
- [23] Baumol, W.J., Oates, W.E., & Blackman, S.A.B. (1979). *Economics, Environmental Policy and Quality of Life*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- [24] Pietras, M. (2000). *Bezpieczenstwo ekologiczne w Europie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- [25] OECD. (2014). *The state of play on extended producer responsibility: Opportunities and challenges*. Retrieved from <https://www.oecd.org/environment/waste/Global%20Forum%20Tokyo%20Issues%20Paper%2030-5-2014.pdf>.
- [26] EcoPolitic. (2021). *Environmental policy of Ukraine: Goals, directions and implementation tools*. Retrieved from [https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-ukraini-cili-napryami-ta-instrumenti-realizacii/\(Ukr\)](https://ecopolitic.com.ua/ua/news/ekologichna-politika-ukraini-cili-napryami-ta-instrumenti-realizacii/(Ukr))
- [27] Voice of Ukraine. (2019). *The environmental policy of Ukraine will consider the Sustainable Development Goals of the United Nations*. Retrieved from [http://www.golos.com.ua/article/314756\(Ukr\)](http://www.golos.com.ua/article/314756(Ukr)).
- [28] Circule. (n.d.). *Getting the governance of the circular economy right: Checklist for Action and Scoreboard*. Retrieved from: [https://www.oecdilibrary.org/sites/724e5c45-en/index.html?itemId=/content/component/724e5c45-\(En\)](https://www.oecdilibrary.org/sites/724e5c45-en/index.html?itemId=/content/component/724e5c45-(En)).
- [29] The EU’s Circular Economy Action Plan. Retrieved from: <https://bit.ly/31Fj4mI>.
- [30] Sitaraman, M. (2016). “Amsterdam – showcase of circular economy”. Retrieved from: [http://ua.euronews.com/2016/01/25/cradle\\$to\\$cradle\\$powering\\$europe\\$s\\$circular\\$economy](http://ua.euronews.com/2016/01/25/cradletocradle$powering$europescircular$economy)
- [31] EC. (2015). *Closing the loop – an EU action plan for the circular economy. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52015DC0614>
- [32] Kirchherr, J., Reike D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 224.
- [33] WRAP and the circular economy. 2016. Retrieved from: <http://www.wrap.org.uk/about-us/about/wrap-and-circular-economy>
- [34] Wijkman, A., & Skånberg, K. (2017). The circular economy and benefits for society jobs and climate clear winners in an economy based on renewable energy and resource efficiency. Retrieved from <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Circular-Economy-and-Benefits-for-Society%3A-Jobs-Wijkman-Sk%C3%A5nberg/5c8e3b3ae3fe3f8ae28a6dbf29817b388460ee29>.
- [35] Sikdar, S. (2019). Circular economy: Is there anything new in this concept? *Clean Technologies and Environmental Policy*, 21, 1173.